

Aproximació a la nova història de Lleida

PRIM BERTRAN I ROIGÉ

Tot i que sempre és ben difícil fer una valoració d'una obra tant voluminosa com la Història de Lleida que ha publicat la Paeria i Pagès editors, les línies que segueixen volen fer una primera aproximació als temes més rellevants que han plantejat els autors d'aquesta nova història de la capital de Ponent.

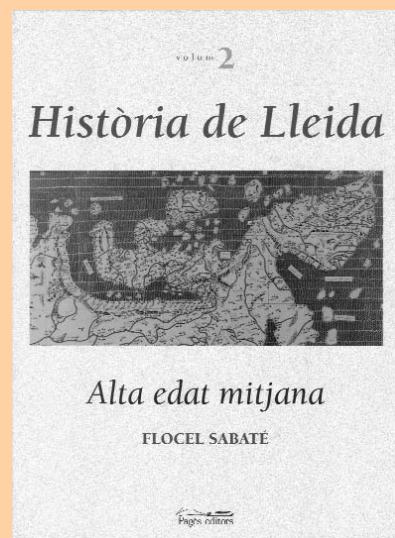
Hom ha parlat i escrit en múltiples ocasions sobre la profunda transformació que en l'àmbit cultural en general, i en l'historiogràfic en concret, va representar la creació primer de l'Estudi General de Lleida –com a delegació de la Universitat de Barcelona– i, més tard, la restauració de la secular Universitat de Lleida. No és el moment de fer-ne la valoració dels resultats, palpables, per exemple, només observant la quantitat i qualitat de treballs de doctorat i de doctorats que, en totes les especialitats, arriben a bon port. Tanmateix, una de les grans aportacions que el professorat de la UdL ha dut a terme en el darrer quinquenni ha estat l'obra col·lectiva *Història de Lleida*, en nou volums, editada per Lluís Pagès, amb el patrocini de la Paeria i sota la direcció dels catedràtics Roberto Fernández Díaz i Manuel Lladonosa. Són diversos els autors de cadascun dels volums, tots ells confiats a professors especialistes en les respectives àrees històriques, que han fet un gran esforç de síntesi. Tanmateix, tota la panoràmica històrica que ofereix aquesta magna obra col·lectiva traspua la reivindicació de la tasca feta anteriorment per Josep Lladonosa i Pujol, sobretot els dos grans volums de la

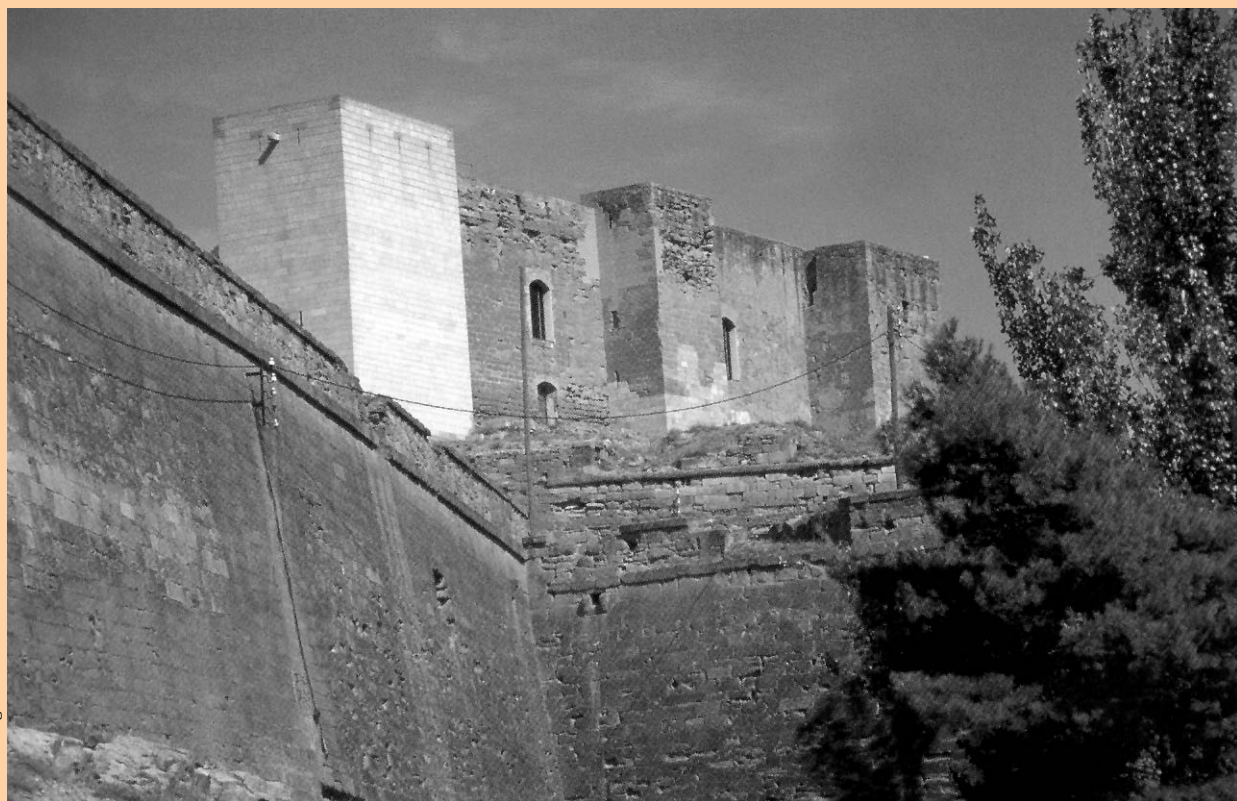
Història de Lleida (Tàrraga: Camps Calmet, 1972-1974), que marquen un canvi en la historiografia de la ciutat i el territori, i dels quals els autors de l'obra actual es reconeixen deutors de forma reiterada.

Del volum inicial, *L'antiguitat, d'Iltirida a Ilerda* (Lleida: 2003, 424 p.), en són autors Emili Junyent i Arturo Pérez. El primer s'ha dedicat a estudiar des dels inicis de la civilització i el període ilerget, tenint en compte l'etapa dels mítics cabdills Indíbil i Mandoni, fins a l'inici de la romanització. No hi manquen àmplies referències a les fonts escrites i arqueològiques, així com a les àrees poblades i dominades del baix Segre al llarg de la protohistòria. L'altre bloc de l'obra (del qual s'ha encarregat A. Pérez) està dedicat als segles de la Lleida romana i visigòtica, amb la refundació d'Ilerda, la repercussió de les guerres civils romanes i la formació del municipi romà. També s'analitza la influència que van tenir en Lleida les crisis del Baix Imperi. A continuació es descriu el procés de cristianització del territori i l'ocupació visigòtica, que té com a colofó l'impactant jaciment del Bovalar (Seròs). En qualsevol cas, es tracta de la més profunda

posada al dia de la protohistòria i primera història de Lleida, en gran manera gràcies a l'esforç de síntesi de les nombroses campanyes arqueològiques dutes a terme els darrers trenta anys des de la mateixa Universitat.

El segon volum, escrit pel professor Flocel Sabaté, està dedicat a l'*Alta edat mitjana* (Lleida: 2003, 413 p.). El lector hi percebrà els profunds canvis produïts entre els segles VIII i XII, la nova situació de Lleida i el seu entorn en el marc de l'Alandalús, i també la situació canviant durant els anys de domini islàmic, de trets marcadament diferents en època califal, taifal o

La Suda de Lleida

almoràvit. La incorporació de les recents troballes arqueològiques, tant en l'actual espai urbà de Lleida com en l'entorn més proper, dóna a aquest apartat un marcat caire de novetat. Les primeres pressions externes des de l'àmbit cristiano feudal i la posterior conquesta de 1149, així com el ràpid i peculiar procés de repoblació i d'establiment d'una nova administració i uns nous poders, tant comtals com eclesiàstics, s'estudien de forma complexiva: cal destacar les noves aportacions, especialment en el camp del domini del territori, la propietat, la producció i el nou ordre tant eclesiàstic –des de la catedral i els seus clergues– com feudal. Canvis demogràfics i, sobretot, canvis urbanístics, una nova relació amb el món rural de l'entorn, amb la propietat de la terra, i convivència entre cultures, amb la forta presència d'una rellevant minoria mudèjar, sense la qual no s'explicaria ni la nova explotació de la terra ni la continuïtat

de determinades produccions artesanals.

El volum dedicat a la *Baixa edat mitjana*, de Joan J. Busqueta (Lleida: 2004, 351 p.) permet copsar el paper que va tenir Lleida –la gran ciutat de ponent del Principat i porta d'Aragó– en el creixement econòmic que acompanyà l'expansió territorial de la Corona catalanoaragonesa, així com l'emergència de nous grups socials, amb la forta presència de moros i jueus, i la ràpida configuració del grup dirigent, l'oligarquia urbana que controla el Consolat, primer, i la Paeria després. El mateix grup aconseguirà, entre altres, la capacitat d'imposar, percebre i administrar tributs al conjunt de la comunitat; també maldarà per consolidar els usos i costums imbuïts del dret comú, sota la fórmula dels Costums de Lleida (1228), i assenyalarà la puixança de la ciutat amb la moneda pròpia, la pugesa. La lenta i complexa construcció de la Seu Vella –un edifici que mostra tot

el poder del bisbe i el capítol lleidatans–, així com la creació de l'Estudi General (1300), primera universitat de Catalunya i de tota la Corona catalanoaragonesa, es presenten com els testimonis i referents del moment d'esplendor. Les crisis baixmedievales, els conflictes al camp, la reforma de les institucions municipals, el despoblament generat per l'emigració de moltes famílies cap al País Valencià o Mallorca, les bandositats i les repercussions urbanístiques de la guerra i la inseguretat, es compten entre els grans reptes de la baixa edat mitjana, en la qual destaca un nom, el de Jaume d'Agramunt, autor del *Regiment de pestilència*, el primer tractat sobre la pesta negra aparegut a Europa. Lleida també serà referent per haver acollit els primers Jocs Florals (1338) o una de les primeres impremtes de la península (1479). L'alta edat moderna ocupa els volums 4 i 5, que són obra de dos especialistes, María José Vilalta

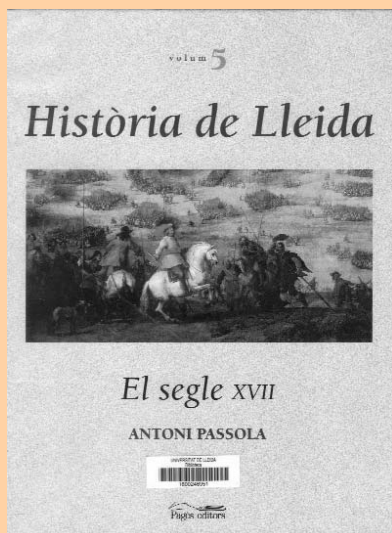
(*El segle XVI*, Lleida: 2003, 315 p.) i Antoni Passola (*El segle XVII*, Lleida: 2004, 355 p.). La primera aprofundeix en el marc urbà d'una ciutat en transformació, per a la percepció de la qual no manca el testimoni de viatgers o fidels dibuixants, com Wyn-gaerde, del qual s'observa la visió encara medieval de la ciutat, amb una enorme densitat constructiva i un fort procés de reocupació, que obliga la intervenció constant de la Paeria. Destaca el model econòmic marcadament configurat per la condició de «ciutat rural», observable a través de l'estructura professional i de les relacions socials, com també de les característiques i l'evolució demogràfica. Però és sobretot els aspectes socials allò que destaca aquest volum 4, en analitzar la peculiar conducta de les famílies lleidatanes, els diversos estaments socials i el paper rellevant que hi fan els forans, amb la seva difícil inserció social i laboral, sense oblidar els jueus amagats, els moriscos assetjats i el complex món dels marginats. Les institucions polítiques i religioses, així com les culturals, destaquen per la renovació del govern municipal, el floriment de la vida conventual i el paper de la impremta, en el marc d'una ciutat universitària.

El volum d'Antoni Passola, d'altra banda, ofereix una excel·lent perspectiva de la societat lleidatana del barroc, el seu funcionament i la seva evolució, contextualitzada en el marc més ampli de les dificultats, les convulsions i la crisi que s'albiraven no sols dins de les muralles de la ciutat de Lleida, sinó sobretot en àmbits geogràfics més amplis (Catalunya, Espanya i Europa) que es prenen constantment com a referència; i això per evidenciar també com de les cendres d'aquella societat en crisi i convulsa sorgiren i s'assentaren les bases sobre les quals s'aixecaria la

societat posterior, amb un pensament més laic i més crític. L'autor destaca el fort despoblament que va patir la ciutat, la incidència de la Guerra dels Segadors, el condicionament fort i decisiu de l'entorn agrari que contrasta encara més davant una manufactura precària i un comerç restringit, una societat esclerotitzada i amb la força d'unes institucions que legitimen les desigualtats i el monopoli del poder, i una cultura, representada per l'Estudi General en franca decadència, que amb encert es qualifica de convalescent. La baixa edat moderna té un tractament específic, a càrrec del professor Roberto Fernández Díaz (*El segle XVIII*, Lleida: 2003, 397 p.). La Guerra de Successió va obrir de forma traumàtica aquest segle i va tenir una repercussió especial a la ciutat de Lleida. La desaparició d'institu-

d'una nova etapa, que es clourà el 1810, amb l'arribada de les tropes napoleòniques. En l'anàlisi d'aquesta llarga etapa Fernández s'immergeix en la complexitat i les transformacions operades, des dels grans canvis demogràfics fins a la presència marcadament majoritària de la pagesia i un creixement econòmic basat essencialment en l'agricultura, fins al punt que Lleida i el seu entorn es van configurar com un dels grans graners de Catalunya. S'hi destaca la transformació urbanística marcada per les noves directrius de la dinastia borbònica (del marquès de Blondel en especial), que canvien la fesomia d'una ciutat que obre el seu eix vertebrador cap al riu, ja que ha perdut tot l'entorn de la ciutadella, ara militaritzada.

Al complex segle XIX s'ha dedicat tot el volum setè, obra d'Antoni Jové, Manuel Lladonosa i Enric Vicedo (Lleida: 2003, 450 p.). De fet, i amb encert, els autors han establert un marc cronològic que va de la Guerra del Francès (1808) fins al final del Sexenni Democràtic que havia de dur a la restauració de la dinastia borbònica amb Alfons XII (1874). La continuïtat de la tradicional vinculació entre la dimensió rural i la dimensió urbana de la ciutat, o si voleu, la unitat horta-urbs, plana constantment al llarg del vuit-cents. Tanmateix, per raons de sistematització, es contempla aquest segle en tres grans blocs: un primer dedicat a la ciutat entre la crisi de la societat tradicional i el desenvolupament capitalista, amb els canvis institucionals propis de l'època, entre els quals no es pot negligir el nou paper de Lleida com a capital provincial, el més que simbòlic enderrocament de les muralles amb el consegüent eixamplament de l'espai urbà, i els efectes de l'arribada del ferrocarril. Una segona part s'encara a la realitat del món rural lleidatà,

cions com la Paeria i la reconversió o destrucció dels símbols emblemàtics de la ciutat, com la Seu Vella o l'Estudi General, implicà la liquidació de les «tres joies de la ciutat», com diu l'autor. Especialment la pèrdua de la darrera va representar un cop duríssim per a la vida intel·lectual i cultural lleidatana, del qual no es recuperaria fins al cap de moltes dècades. El 1707, més que el 1714, serà per Lleida l'inici

ideal i imaginari col·lectiu amb el qual no acaba d'encaixar la nova generació i el nou ambient liberal. En aquest marc es consideren l'abolició del règim senyorial i els efectes de la desamortització, els esforços de modernització econòmica i l'adaptació de la pagesia als nous temps, amb els primers indicis de promoció de l'agricultura i del pagès, a través de la instrucció agrària o de les primeres exposicions agrícoles; però també s'hi copsa la problemàtica del camp, les condicions de vida de les famílies pageses, la consolidació de les elits agràries o els diferents models de gestió de les petites i grans explotacions. La tercera part de l'obra s'endinsa en la crisi de l'Antic Règim des de l'òptica del canvi liberal, primer en el marc definit per la Guerra del Francès i la primera Guerra Carlina (1808-1840), i després per les tres dècades centrals del segle, amb el conflicte entre moderats i progressistes, en què la generació liberal maldà per introduir el seu projecte de modernització, en part fallit o frenat. La suggerent comparació que s'hi presenta, entre la Lleida de principis de segle i la de la dècada de

1870, posa de manifest les tensions i el conflicte cultural viscut entre les noves generacions liberals i l'aferissada pervivència del conservadorisme, tensions o conflictes que es palesen a través de múltiples referents, des de les lectures de cadascun dels grups fins a les manifestacions religioses, passant pel rol de l'institut de segon ensenyament i altres institucions educatives, com l'Escola Normal, o cíviques com el Casino i l'Ateneu, l'Acadèmia Mariana i l'Orfeó Lleidatà, a més de la participació rellevant de Lleida en el moviment de la Renaixença literària catalana.

Amb el títol *De la Restauració al franquisme* (Lleida: 2003, 389 p.), en el volum vuitè Jaume Barrull, Antonieta Jarné i Conxita Mir ens ofereixen una impecable síntesi de la història més recent de Lleida: la que va de la Restauració monàrquica de 1875 a la transició a la democràcia, amb els seus avenços i forts retrocessos, amb la clara voluntat d'incorporar-se al món contemporani tot i els durs i dramàtics conflictes que marcaren el segle XX. Com en els volums i èpoques precedents, també en aquest període històric és ineludible la percepció de Llei-

da com a ciutat profundament marcada pel seu entorn agrícola i pel paper que va tenir i continua tenint l'agroindústria com a element dinamitzador de la Lleida contemporània, a la qual dóna una peculiar fesomia més palesa des del punt de vista material que des del polític i cultural. Els autors del volum, distribuït en set capítols, proposen una anàlisi prèvia de la societat a cavall de dos segles (1874-1939); les condicions i la manifestació concreta del sistema polític català i espanyol a Lleida, amb la peculiar expressió del caciquisme, el clientelisme i el tornisme; els temps de la Mancomunitat i de la dictadura primoriverista; les noves formes culturals de la Renaixença –amb presència viva i forta de Lleida–, passant pels canvis de l'etapa republicana, i les manifestacions de la cultura popular. Capítol essencial és el dedicat a la particular vivència de la Segona República i de la Guerra Civil (1930-39), amb incís exprés a la batalla de Lleida, la ciutat que patí i experimentà en primer lloc els efectes del «nou ordre» franquista. Com els apartats anteriors, el dedicat al franquisme –en les seves vessants institucionals,

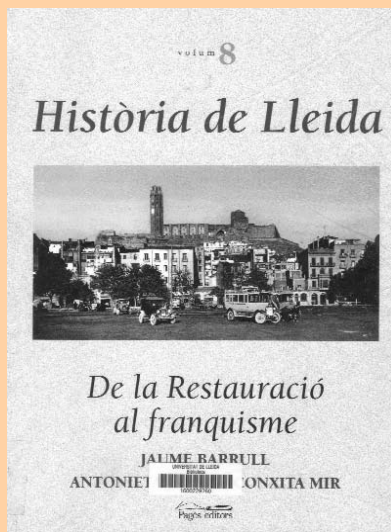

Església de Sant Joan
(absis excavat als anys 70
del s. XX)

econòmiques, socials, polítiques i culturals, així com la resistència, sobretot cultural, i també la transició— està emmarcat en el més ampli context català.

El darrer volum, que clou aquesta ambiciosa i complexa obra col·lectiva, està dedicat, com recorda el títol, al *Final del segle XX* (Lleida: 2003, 373 p.). És obra d'un geògraf i excel·lent coneixedor del fet urbà, el malaguanyat professor Joan Vilagrassa Ibarz. A ell es deu aquesta idea ja consolidada de Lleida com a «ciutat mitjana». Es tracta d'un ampli estudi sobre l'etapa de la democràcia, però que es remunta als períodes precedents; fa especialment referència al volum vuit, i a obres imprescindibles sobre la Lleida del darrer franquisme i dels primers anys de democràcia, com l'emblemàtic llibre *Lleida, problema i realitat*, que descrivia la ciutat i el seu tarannà de finals de la dècada de 1960, o el més recent *Lleida, l'extrema*. El treball de Vilagrassa ofereix una anàlisi acurada d'aquells aspectes que més han marcat la ciutat i el municipi al llarg dels darrers vint-i-cinc o trenta anys, i posa l'èmfasi en la informació que permet copsar les relacions existents entre la forma física de la ciutat i el seu territori, la gent que l'habita i les activitats que acull, i com tot això s'ha anat adaptant i canviant al llarg d'aquest breu període de més d'un quart de segle. Aquests canvis i adaptacions estan marcats per les transformacions i les condicions de les èpoques precedents, que són considerades: des de la preliminar estructura urbana que condicionarà l'aparició de la nova Lleida que s'estén més enllà dels barris tradicionals, fins a la també canviant composició demogràfica, modelada sobretot per les migracions de la postguerra, amb l'abandó obligat de les classes dirigents i els intel·lectuals, o la força que han

tingut les onades immigratòries, tant de les terres properes a la ciutat com d'altres àmbits de la península, per acabar amb l'actual saldo migratori negatiu causat pel constant flux de població que busca establir-se als municipis de l'entorn.

Demografia i urbanisme, canvis i adaptacions; Vilagrassa analitza la relació entre estructura social, formació i consolidació, i peculiaritats de cada barri o de cada àrea de la ciutat: tant les velles, evolucionades i adaptades, com les més recents, com l'emblemàtica Ciutat Jardí, Cap Pont o les noves zones urbanes que giren al voltant dels nous complexos universitaris (el Campus d'Agrònoms i el Campus de Cap Pont), per no dir com ha influït també en l'entorn de l'antic passeig de Boters (avui rambla d'Aragó) la presència del vell edifici del Seminari, que ara acull els serveis centrals de la Universitat i la Facultat de Lletres. S'endinsa després en l'estructura econòmica, la més marcada i condicionada pels períodes precedents al marc cronològic d'aquest volum: l'arrelament fonamental continua sent encara avui la forta base agrícola, no tant del municipi—Lleida ja no és el nucli agrícola d'altres temps— però sí de tot l'entorn, que ha donat lloc a un

fort, competitiu i desenvolupat sector agroindustrial, en part ubicat als pobles veïns, però perfectament connectat amb la ciutat gràcies a les recents transformacions dels eixos de comunicació, especialment la N-II. El volum es tanca amb un agraït capítol dedicat a la ciutat i la regió, a l'encaix de Lleida amb el territori català, on recorda encara les deficiències estructurals, sobretot la necessària creació de connexions interiors, així com la millora i ampliació de les exteriors. Vilagrassa, que malauradament no ha pogut conèixer els projectes més recents per a les terres de Lleida, deixa camí obert per als primers decennis del segle XXI, quan algunes de les qüestions plantejades hagin pres direccions ben definides. Serà aleshores que «es podrà copsar, amb distància històrica, si els anys que s'han analitzat han estat rellevants per al progrés de Lleida».

Sens dubte, la nova *Història de Lleida* marcarà una fita en la historiografia de la ciutat, del seu territori i de Catalunya. Hereva i deutora, com s'ha dit tantes vegades, de l'obra de Josep Lladonosa, els diversos autors, docents de la Universitat de Lleida, han interpretat amb destresa la complexitat de més de dos mil·lennis d'història, i han deixat clar com ha estat de positiva i incident la restauració de la institució universitària a la Lleida, i com aquesta mateixa Universitat està retornant a la ciutat el suport institucional i social que n'ha permès la definitiva consolidació i prestigi.

Prim Bertran i Roigé